

NYKŠTUKAS POLITIKAS

Sofija TYZENHAUZAITĖ

(Tęsinys. Pradžia – el. žurnalo „Žemaičių žemė“ 2023 m. Nr. 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 2014 m. Nr. 1, 2)

XXX skyrius

Pagaliau atėjo metas spręsti Lenkijos ir Henriko de Valua likimą. Valanso vyskupas su kardinolo Komandonio palyda jau buvo iškeliavęs iš Lovičiaus į Varšuvą, kur susirinko visų princų, pretenduojančių į Lenkijos karūną, pasiuntiniai.

Nors Varšuva nebuvo karalystės sostinė, tačiau miestas garsėjo gyventojų skaičiumi, turtais, pastatų grožiu. Jis buvo įsikūręs viduryje smėlėtos lygumos, kurią puošė malonūs akiai miškai. Didingomis pakopomis miestas kilo Vyslos krantuose. Upė šioje vietoje jau plati, dažnai pridaranti nuostolių dėl savo greitos, nesuvaldomos tėkmės. Daug puikių ir turtingai išpuoštų bažnyčių, vienuolynų, labdaros namų, prabangių rūmų su didžiuliais sodais aplink miestą, tik akį dažnai stebino dideli jo kontrastai: greta prabangaus pastato galėjai pamatyti riogsančią susmegusią lūšnelę.

Valanso vyskupas buvo apgyvendintas Varšuvos Krokuvos priemiestyje – viename gražiausių miesto kvartalų, kur stovi ir karaliaus rūmai. Šį kvartalą supo terasomis išsidėstę sodai. Iš jų atsivėrė vaizdai į Vyslą. Graži upė knibždėjo prekybinių laivų, kurie užtikrino miestui prekių gausą. Dar toliau driekėsi didžiulės derlingos lygumos.

Vos tik Monliukas spėjo įsikurti jam suteiktuose puikiuose rūmuose, pasirodė nykštukas, turėjęs suteikti savo paslaugas šiuo kritišku laikotarpiu. Krasovskis iš infantės dvaro gabeno keletą princesės laiškų patiems žymiausiems didikams, kuriuos ji žinojo nulemsiant būsimo Seimo sprendimus. Ji ragino atiduoti savo balsus už Anžu kunigaikštį.

Krasovskis išvydo Monliuką tokį, kokį ir tikė-

Sofija Tyzenhauzaitė de Šuazel-Gufjė (1790–1878) portretas. Dailininkas Johanas Baptistas Lampis vyresnysis (1751–1830). Paveikslo originalas saugomas Žemaičių muziejuje „Alka“

josi pamatyti – ramų, susimąščiusį, kupiną kilnaus pasitikėjimo. Jei galima taip lyginti, tai jis panėšėjo į energingą, pasikliaujantį savo jėgomis ir drąsa kovos žirgą, kuris teikėsi tik užmesti akį į areną ir jau žinojo, kad taps joje nugalėtoju.

Paskutinės Valanso vyskupo derybos su Komandoniu sustiprino jo viltis. Jis žinojo, kad prelatas itin įtakingas, jis davė žodį, kad parems Anžu kunigaikščio kandidatūrą, bet nekompromituos savęs būdamas nešališkas, nes tai tikrai nederėtų šventojo sosto pasiuntiniui tokiomis iškilmingomis aplinkybėmis. Monliukas neabejojo dėl katalikų, bet nerimavo dėl protestantų, nes nežinojo, už ką stos vienas jų vadų – Sandomiro vaivada.

Krasovskis pasiūlė Valanso vyskupui pirmajame Seimo posėdyje pasirodyti inkognito, apsilikus paprasto vikaro drabužiais. Taip jis savęs neišduodamas galėtų pats įsitikinti, kad tauta palanki Henrikui de Valua. Monliukas net neketino prieštarauti tokiam pasiūlymui, nes tą dieną turėjo pasisakyti Komandonis.

– Meldžiau jo eminenciją, – kalbėjo jis nykštukui, – neišsišokti ir nekiršinti protestantų, tačiau bijau, kad jo įkarštis gali peržengti ribas, kurių prašau laikytis.

Valanso vyskupas sėdo ant vieno niekuo neišsiskiriančio palydos žirgo, nykštukas išsirinko nedidelį arkliuką, atrodo, lyg specialiai jam išvestą. Jo kojos buvo trumpos, karčiai pakirpti, ruožuoto kailio ir labai žvitrus, bet ir labai ramus. Du Krasovskio haidukai lydėjo savo šeimininką ir Valanso vyskupą. Jie kirto Krokuvos priemiesčio gatvę. Nykštukas Monliukui rodė ir vardijo gražius rūmus, priklausančius įžymiausiems šalies didikams, gražiąją Švento Kryžiaus bažnyčią. Jie nusileido iki Vyslos, kuri skyrė miestą nuo vieno įžymiausių Varšuvoje Pragos priemiesčio. Priemiestis generolo Suvorovo ir negailestingos, žiaurios lenkų priešės įsakymu buvo visiškai sugriautas per 1794 metų revoliuciją. Gražus Žygimanto Augusto laikais statytas tiltas jungė Varšuvą ir Pragę.

Monliukas ir nykštukas netruko pasiekti Pragos lygumą, plytinčią per tris lję ir panašią į tikrą karo stovyklą. Joje tilpo šimtas tūkstančių bajorų, pasiskirsčiusių į tiek kvartalų, kiek buvo juos pasiuntusių vaivadijų. Kiekviena vaivadija virš palapinės buvo išsikėlusį savo vėliavą. Firlėjaus stovyklą puošė karūnos herbas – baltas erelis išskleistais sparnais, o Chodkevičiaus stovykloje buvo iškeltas Lietuvos herbas – raitelis ant žirgo.

Lygumos viduryje – didžiulis medinis paviljonas, vadinamas Šopa. Jis galėjo talpinti apie penkis, šešis tūkstančius žmonių ir daugiausia buvo skirtas senatui ir tiems lenkams, kuriuos čia sesijų metu galėjo atviloti smalsumas ar suinteresuotumas. Taikus tautos sambūris atrodė kariškai. Visi bajorai ir jų palydos buvo ginkluoti šautuvais, lankais su strėlėmis, prieš didžiųjų etmonų palapines buvo išstatytos net patrankos.

Toks įdomus ir neįprastas vaizdas nustebino Monliuką.

– Kai išvysti tokį kariškai atrodantį susirinkimą, – kreipėsi jis į Krasovskį, – gali pamanyti, kad lenkai, užuot taikiai sudalyvavę rinkimuose, trauks užkariauti kokios nors karalystės.

Bet tuo pat metu Monliukas negalėjo nesigėrėti gera tvarka, ramybe, viešpatuojančia tokioje milžiniškoje ginkluotoje minioje; tai darė garbę švelniam ir taikiam lenkų būdai. Virš tos švytinčios ir gyvos scenos švietė švarus, be debesėlio, dangus. Visur pievoje buvo pasklidusios bajorų grupelės. Vieni telkėsi prie savo palapinių, kiti ant laužų dideliuose katiluose virė košę su lašiniai – mėgsta-

mą lenkų valgį. Jų drabužiai buvo patys įvairiausi, ryškių spalvų pagal azijietiškos prabangos madą ir labai malonūs akiai. Žirgai, be balnų ir kamanų, dideliais būriais ganėsi tose pačiose pievose. Minios skleidžiamas ūžesys priminė bičių spiečiaus dūzgimą. Tame sumišusiame žmonių, žirgų ir pučiamųjų instrumentų bei litaurų skleidžiamame triukšme Monliukas ir nykštukas su malonumu išgirdavo vis paminimą Henriko de Valua vardą.

Kiekvienoje stovyklos sankryžoje arba vaivadijai skirtame plote žydai, kurių būta visur, kur tik buvo galima užuosti pelną, vilkintys plačiais juodais apsiaustais, ir jų moterys smailėjančiais turbainais savo krautuvėlėse pardavinėjo degtinę, alų ir kitokius svaiginamuosius gėrimus, netgi atnešdavo jų į palapines.

Monliukas ir nykštukas nužymėtose ir smėliu pabarstytose stovyklos gatvėlėse laisvai skverbėsi pro minią. Pamatę smulkutį nykštuką, išdidžiai sėdintį ant savo arklio, ir bažnytinį vyskupo apdarą, visi galvojo, kad jie yra kokio nors didiko svitos žmonės, todėl galantiškai juos praleisdavo. Mandagumas ir pagarba visiems, kurie susiję su didikais, buvo neginčytina lenkams, nors jokiaje šalyje lygybės principas nebuvo gerbiamas taip, kaip Lenkijoje. Meilė tėvynei, visuotinės tolerancijos dvasia tvirtai saistė santarvės ir brolystės ryšiais visas gausios šeimos atšakas, bet padėtis, kilmė, nuopelnai ir valdžia buvo labai gerbiami, kaip gerbiamos senos socialinės institucijos ir senos istorinės tradicijos.

Pasiekę minioje vietą, kur žmonių buvo susikimšę tiek, kad neįmanoma žengti žingsnio nerizikuojant ko nors užgauti ar sužeisti, Valanso vyskupas ir nykštukas netrukus suprato, koks keistas objektas sutraukė prie savęs tokią gausybę žmonių. Tai buvo atsiskyrėlis iš Poznanės girios.

Kalbėdamas ir gestikuluodamas rankomis atsiskyrėlis lėtai jojo ant savo prijaukintos meškos, apsuptas gerųjų mozūrų, kurie, pasitikėdami garbingojo Zarenbos kalbomis, maldomis ir vaistais, nuolat jį stabdė prašydami palaiminti arba patarimų, arba norėdami duoti Maruškaiti obuolių ir duonos. Toji priiminėjo savitai – niurnėdama.

– Pabandykite, monsinyjore, prasibrauti iki Zarenbos, – tarė nykštukas Monliukui, – o aš trauksiu į kitą pusę, nes matau, kad artinasi kardi-

(Nukelta į 36 p.)

nolo kortežas, o aš noriu pabandyti patekti į Šopą ir išklausti jo kalbą. Paskui tiksliai papasakosiu jums, ką girdėjau. Būdamas su manimi pernelyg rizikuosite, kad jus atpažins.

Paraginęs žirgą pentiniais nykštukas nušuoliavo lydimas tik vieno haiduko, nes antrąjį paliko vyskupui, kad esant reikalui neleistų jam pasiklysti stovykloje. Jis netruko prajoti vieną artimesnių Šopos vietų, sustojo netoli pagrindinio įėjimo, per kurį turėjo įžengti kardinolas. Ten išvydo ne vieną pažįstamą didiką, tarp jų ir Sandomiro vaivadą. Jis davė ženklą nusėsti nuo žirgo ir atsisėsti greta jo. Tas didikas ir jo brolis Andrius Sborovskis labai mylėjo mažąjį nykštuką ir pažadėjo jam padėti patekti į Šopą. Tai nebuvo lengva, nes rinkosi pernelyg daug smalsuolių, kurie užplūdo visas alėjas ir tik laukė kol atvyks kardinolas, tikėdamiesi su jo palyda prasmukti vidun. Pagaliau pasirodė jo eminencija karietoje, išmuštoje mėlynu aksomu, papuoštoje kutais ir sidabriniais gaubtais, traukiamoje šešių didelių juodų žirgų, apdengtų ilgomis, iki žemės krentančiomis mėlynomis gūniomis. Jie traukė lėta ir iškilminga žingine, lyg tų gyvulių instinktas būtų pasufferavęs jiems pritaikyti savo žingsnius prie svarbaus asmens, kurį gabenti jiems teko garbė, autoriteto. Trys senatoriai dvasiškiai ir tiek pat senatorių pasauliečių, lydinčių kardinolą iš jo rūmų Varšuvoje, lydėjo karietą kartu su daugybe jaunų, puošnių vilkinčių bajorų. Visu keliu kardinolą pagarbiai sveikino ir, nors jis atrodė kuklus bei susikaupęs, buvo akivaizdu, kad krikščioniškas kuklumas nėra jam labai įprastas.

Firlėjus ir Chodkevičius, seni priešai, nesutariantys tikėjimo klausimais ir skirtingų politinių pažiūrų, susitikę neva todėl, kad to reikalauja jų užimamos didžiųjų maršalkų pareigos, taip pat artėjo beveik nežiūrėdami vienas į kitą ir laikydami iškelę savo valdžios simbolius, ketindami pasitikti kardinolą, kai jis išlips iš karietos. Jie palydėjo jo eminenciją iki Šopos aidint triukšmingiems minios, kurią etmonams tarnaujantys bajorai turėjo praskirti stumdydami alebardomis, sveikinimams. Nykštukas, pasislėpęs po skaisčiai raudonu vaivados apsiaustu, sakykime, įsikibęs į to pono kojas, kartu su juo pateko į Šopą beveik tuo pat metu, kai ten įžengė kardinolas.

Senatoriai, kiekvienas pagal savo rangą ir padėtį pasipuošę purpuro drabužiais, švytintys auksu ir

brangiaisiais akmenimis, kardinolui artinantis neraginami atsistojo. Jis juos oriai pasveikino ir nuėjo užimti vietą, kuri buvo jam skirta garbingiausioje Šopos vietoje – tarp primo ir Krokuvos vyskupo. Senatoriai kartu su pasiuntiniais vėl susėdo ant savo suolų, o žiūrovai užėmė vietas ant suolų, sustatytų kaip amfiteatre pakopomis aplink visą didžiulę salę. Kardinolas, paskubomis apžvelgęs susirinkusiuosius ir rankos mostu paprašęs tylos, išsitraukė iš užančio senatui skirtą popiežiaus laišką, įvyniotą į balto šilko audinį.

– Esu kuklus jo šventenybės popiežiaus Pijaus V atstovas, – pradėjo Komandonis, – man labai malonu, kilmingieji turtingos ir galingos Lenkijos atstovai, šiandien išdėstyti mūsų bendro tėvo, vyriausiojo bažnyčios vadovo, nuomonę. Atmintiną ir iškilmingą akimirką, kuri nulems jūsų tautos laukiančią laimę, jo tėviškas žvilgsnis žvelgia į jus su didesniu nei kada nors susirūpinimu. Jo karštos maldos, neabejoju, apšvies jūsų sielas dieviška Apvaizdos šviesa. Prisijunkite prie jo, prisijunkite prie manęs prašydami dangaus paramos. Elkitės kaip mūsų tikėjimo apaštalai ir prieš imdamiesi darbo palaukite, kol jūsų protus sujudins dangiško vėjo gūsis. Negalvokite, kad tėvynės meilės pakanka atlikti jums tekusią pareigą. Jei nustosite remtis tikėjimu ir sprendimus priiminėsite neatsižvelgdami į jo tiesas, tada jūs kaip silpna, vėjų ir audrų lankstoma nendrelė tapsite savo pačių arba kitų žmonių aistrų aukomis. Tik tikėjimas sukuria valstybes ir palaiko siūbuojančius sostus. Be tikėjimo nebus ilgalaikės šlovės, tvirtos taikos. Žvelgiant į amžinybę, mes tesame tik taškeliai erdvėje. Tad ar norėsime, broliai, kovoti išmintimi prieš pačią išmintį, ar apsieisime be dieviškos pagalbos? Ne-manau, kad to norite. Jūs pernelyg gerai išmanote, kokie yra tikrieji jūsų tėvynės interesai, jūs neliksite kurti meldžiančiam balsui, kuris jums šaukia: „Noriu ištaisyti žalą, kurią padarė anarchija, noriu užgydyti žaizdas, kurias man kiekvieną dieną padaro mano tikėjimo priešai, noriu visiems laikams išguiti pražūtingą vaidų dvasią, nesantaikos raugą, kuris kyta tarp jūsų kaip dirsės derlingame lauke. Pagaliau noriu, kad į mano sujaudintą sielą sugrįžtų ramybė, tad išrinkite man išmintingą prinčą, tvirtą savo tikėjimu, tą, kuris su savimi į sostą atsineš ir tikėjimą, kuris, norėdamas deramai atlikti

savo pareigas man, sugebės atlikti savąsias Dievui.

Lenkai katalikai, kreipiuosi į jus. Jums teks kilniai rinktis, kas nulems jūsų ir jūsų šalies likimą. Vienos motinos, tėvynės, vaikai, jūs, be abejo, turite būti brolių tauta, ir dangus trokšta, kad taip nutiktų. Turite turėti vieną širdį ir vieną tikėjimą. Bet pasakysiu jums skaudžią tiesą. Protestantams negana, kad savo pačių šalį drumsčia nesutarimais, gimstančiais iš blogų kėslių, jie, pasiklydę bažnyčios vaikai, sukilo prieš išganingą bažnyčios autoritetą, kuris apsaugo nuo paklydimų. Nesileiskite paveikiami tų pavojingų idėjų.

Nykštukas pagalvojo, kad prelatas gerai pradėjo. Jį slėpė aksominis vaivados apsiaustas, tačiau jis puikiai viską matė ir girdėjo. Jei galėtų išgirsti Monliukas, kaip jis drebėtų!

– Susirinkote dėl bendro reikalo, bet jus skiria tikėjimas, kuris tampa neįveikiama kliūtimi. Atleiskite jiems jų klaidas, vertinkite juos kaip nelaimingus brolius, išklydusius iš tikrojo kelio, bet nepasiduokite jų klaidingam mokymui, klasingai politikai. Atšaukite aktą, suteikusį jiems jėgų, išplėstą iš jūsų silpnumo akimirka...

Tai išgirdęs nykštukas, jau kuris laikas neramiai stebėdamas savo kėdėje sujudusį Sborovskį, nejuokais išsigando, pamatęs, kaip šis įniršęs pašoko ir, įbedęs įniršio kupiną žvilgsnį į Komandonį, grasinančiu balsu pradėjo rėkti.

– Legate, jūs piktnaudžiaujate pasiuntinio galiomis ir pretenduojate į senatoriaus vaidmenį respublikos taryboje. Jūs svetimas mūsų šalyje, tad išmokite suvaldyti savo uolumą, neteiskite mūsų veiksmų ir pasistenkite apsiriboti tuo, kad atliksite popiežiaus jums pavestą misiją.

Vos tik vaivada nutilo, kilo didelis nepatenkintųjų šurmuly. Visi senatoriai katalikai ir daugelis pasiuntinių pašoko iš savo vietų pasiruošę nutildyti ugingąjį protestantą. Chodkevičius ir Laskis, puolę prie jo, jau traukė iš makščių kardus, o nykštukas tuo metu, baimindamasis sąmyšio pasekmių, iš visų jėgų traukė vaivadą už apsiausto ir iš tikrųjų būtų jį nutraukęs nuo pečių, jei šis nebūtų tvirtai susegtas auksine grandine, ir ragino jį sėstis:

– Vardan Dievo, – ragino pusbalsiu, – valdykite savo pyktį ir pagalvokite apie pražūtingas pasekmes šią akimirką ir šioje vietoje.

Vaivada, perbalęs dėl jam grėsusios prievartos

bet vis dar grėsliai nusiteikęs, kramtydamas lūpas, nutilęs sukryžiavo rankas ant krūtinės. Pats Komandonis negalėjo nesigėrėti nepaprastai karšto būdo žmogaus susivaldymu grasinimų ir baimės akivaizdoje, nes jis sugebėjo pagiežą suvaldyti išmintimi, tad šypsodamasis suskubo numalšinti neramumus ir kreipėsi į Sandomiro vaivadą:

– Aš žinau, kas esu ir kokios mano įgaliojimų ribos. Taigi, tik stengiuosi vykdyti popiežiaus įsakymus, nes jis mano valdovas ir tik jam vienam turiu atsiskaityti už savo elgesį. Mano ką tik išsakyti patarimai turi tik vieną tikslą, kartoju dar kartą, jūsų respublikos laimė. Jie skirti visam valdžios institutui, nes jei, kaip jūs labai teisingai pastebėjote, aš nesu senatorius, tai jūs pats nesate visas senatas. Tikėjimo ministrui tinka tik viena – teisybės kalba, kad ir kokias funkcijas jis atliktų. Apgailestauju, kad ji nepasiekė visų tokios garbingos institucijos narių ausų, bet mano nuomonės nepakeis jokie politiniai išvedžiojimai.

Pasakęs tai jis tęsė:

– Kalbėdamas jums apie tobulą princą, vertą jūsų balsų, tokį, kokio jums linkėčiau, neketinau jums jo nurodyti, tuo labiau įvardyti, kas jis. Jūs patys, lenkai, turite jį susirasti. Roma vienodai švelni visiems savo vaikams katalikams ir neleidžia man išskirti kurį nors iš jų. Mano funkcija tėra pakviesti jus jos vardu pasirinkti tą, kuris suteiks garbės tiek tikėjimui, tiek jūsų sugebėjimui protingai apsispręsti, kuris galės garantuoti jūsų karalystės šlovę ir klestėjimą. Linkiu to Šventos Trejybės vardu.

Baigus kalbėti kilo plojimų audra ir kardinolas buvo palydėtas taip pat iškilmingai, kaip ir sutiktas.

Nykštukas veltui minioje dairėsi Valanso vyskupo. Nutaręs, kad šis sugrįžo namo, nuskubėjo jo ieškoti į rūmus, kuriuose buvo apsistojęs, ir smulkiai papasakojo, kas nutiko.

– Be manęs, – dėstė jis, – be mano blaivaus proto, kuriuo galiu didžiuotis, rinkimai būtų iširę. Nežinau, kas galėjo nutikti, gal būtų kilęs pilietinis karas. Bet reikia pagirti protestantus. Tokia proga jie pasirodė esantys išmintingi ir nuosaikūs. Išskyrus vaivadą, nė vienas neparodė jokių nepasitenkinimo ženklų. Taikos labui, nenorėdami sukelti visuotinių neramumų, jie susilaikė ir visi tylėjo.

– Ta tylą jus ramina, – pareiškė Monliukas, – o

(Nukelta į 38 p.)

mane ji baugina. Tai apgaulinga ramybė prieš audrą.

– Nebijokite, – atsiliepė nykštukas, – jie nėra visų stipriausi. Ar kalbėjote su Zarenba?

– Taip, – atsakė Monliukas, – jis pažadėjo man padaryti stebuklus ir, norėdamas, kad jo kalba būtų svaresnė, paprašė manęs duoti šiek tiek lėšų, kad galėtų sudrėkinti perdžiūvusias gerųjų mozūrų gerkles ir paskatintų juos garsiai rėkti „Tegyvuoja Anžu kunigaikštis!“

– Tai patikimas būdas, – pritarė juokdamasis nykštukas, – bet, monsinjore, turiu jus palikti. Bėgu rinkti naujienų. Rytoj didžiojo mūšio ir jūsų triumfo diena.

– Pranašystė man labai patinka, – atsakė Monliukas, ir jie išsiskyrė.

XXXI skyrius

Didžiulė minia užplūdo kelią, vedantį iš Varšuvos į Pragos lygumą. Visi norėjo pamatyti princų kandidatų pasiuntinius. Valanso vyskupas tą dieną savo karietai pasirinko lenkišką kinkinį, kurį jam paskolino Seradzo vaivada Albertas Laskis. Nors tai ir nebuvo iš anksto numatyta, ši aplinkybė jam labai pasitarnavo, nes lenkai, įsivaizduodami, kad pasiuntinys perėmė jų papročius ir madas, norėdamas jiems patikti, sutiko jį triukšmingai sveikindami, o austrų pasiuntiniai, pasipuošę plunksnomis ir prabangiais drabužiais, besipuikuojantys prašmatnioje paausiuotoje atviroje karietoje, traukiamoje šešių gražių bėrų žirgų, dengtų tigro kailiais, buvo sutikti ledinių veidų. Nė menkiausio palankumo ar susižavėjimo ženklo, o vienas įvykis galėjo baigtis mirtimi tą akimirką, kai jie pasiekė Šopą. Po stovyklą jodinėjęs Poznanės girios atsiskyrėlis, sėdintis ant savo ištikimosios Maruškos, įsimaišė į smalsuolių minią. Išvydę tokį žvėrį austrų žirgai pasibaidė, stojo piestu ir būtų sudaužę karietą, jei žaibiškai nebūtų sureagavę arklininkai. Jie šoko prie priekinių žirgų, sulaukė juos ir neleido pradėti nešti karietą. Taip pasiuntinys ir jo palyda, labiau mirę nei gyvi, turėjo laiko išlipti iš jos.

Tame prietarų amžiuje toks įvykis visiems pasirodė kaip blogas ženklas austrams. Keli pikti pokštininkai, o jų yra visur, galėjo tyčiotis kiek tinkami. Jie ėmė aiškinti, kad nuo lenkiškų avių tiems žirgams išaugo sparnai, bet netrukus jie, pradėję mai-

tintis Austrijos žirniais ir pupomis, vėl taps ramūs.

Rozembergas, vos atsigavęs nuo išgąščio, manau, kaip Lenkijos sąjunginės valstybės atstovas būtų mielai užleidęs pirmenybę Monliukui ir sutikęs, kad jis kalbėtų pirmas.

Susirinkusiųjų tą dieną buvo daugiau nei išvakarėse ir salė buvo dar puošnesnė. Stogą prilaikantys stulpai buvo apkaišyti žaliomis medžių šakomis. Malonus žalių mažų arkų vaizdas, senatorių purpurinių drabužių akinantis spindesys, reginiu besimėgaujantys tūkstančiai žiūrovų, kurių tik galvos kyšojo vienos virš kitų – išties įdomus imponantiškas reginys.

Dudicijus žingsniavo greta pasiuntinio ir be perstojo jį drąsino kartodamas: „Drąsos, drąsos!“ Bet tas žodis tebuvo tuščias garsas vargšo Rozembergo ausims. Pagaliau jis suprato, kad atidėlioti nebegalima, ir panašiai kaip mokinys, pasiruošęs laikyti egzaminą ir nežinodamas, ar pavyks, Rozembergas susiruošė kalbėti. Jo balsas buvo švelnus ir malonus, bet privalumus nustelbė nepaprastas drovumas. Gamta nedavė Rozembergui reprezentacijai deramos išvaizdos. Vilkėjo mėlynu satinu pamuštu zomšiniu švarku, buvo užsimetęs tos pačios spalvos aksominį apsiaustą, apsiūtą plačiais sidabriniais nėriniais. Toks apdaras nelabai derėjo smulkaus sudėjimo trapiam vyrui. Įeidamas į salę jis nusiėmė mėlynomis plunksnomis puoštą skrybėlę su didelio safyro, apsupto briliantų, sagtimi. Jis susikišo rankas į skrybėlę, todėl atrodė besivaržantis ir tai neprisidėjo jam žavesio.

Rozembergo kalba buvo iš tų, kurios vadinašmos gerai apgalvotomis. Ji buvo pakankamai ilga ir sklandi, tiksli, talentingai parašyta, bet jai trūko šilumos, energijos ir oratoriaus gebėjimų, kurie kartais priverčia klausytoją atidžiai sekti mintį. Ji buvo šalta ir šaltai išklaudyta.

Rozembergas pradėjo pareikšdamas imperatoriaus užuojautą dėl Žygimanto Augusto mirties ir Jogailaičių dinastijos, kuri buvo Austrijai draugiška ir ją rėmė, pabaigos. Princo vardu siūlydamas lenkams erchercogą Ernestą kaip dar glaudesnės Austrijos ir Lenkijos sąjungos garantą, jis įsileido į kalbas apie Austrijos dvaro senumą, garsą ir galybę, taip pat apie jaunojo kandidato gerąsias savybes, pabrėžė, kad labai jaunas amžius, beje, teikia daug vilčių. Klaida buvo ta, kad reikėjo ne tiek kalbėti, koks kandidatas yra, bet koks jis ketina būti ateityje.

Jis apie jaunąjį princą išvardijo viską, kas galėjo patikti lenkams, ir teigė, kad erchercogas gal dėl natūralaus polinkio, o tai būtų pranašiškas ženklas, mokėsi slovėnų kalbos, iš kurios kilusi lenkų kalba, tad lenkai lengvai jį supras ir jis nebus svetimas jų šalyje ir savo valdiniams, nors jis toks ir nėra, nes pagal motinos liniją kilęs iš Jogailaičių, o ji nuo ankstyvos vaikystės išmokė jį branginti Lenkiją ir matyti šią šalį kaip tą, kurią jam galbūt vieną dieną teks valdyti, kaip savo antrąją tėvynę.

Ar vien to nepakanka, klausė Rozembergasas, kad svarstyklės pakryptų jaunojo princo pusėn, kurio būdas, beje, labai malonus, ir užtikrinti jam pirmenybę prieš visus varžovus, kurie siekia tautos palankumo tik norėdami gauti turtingą karūną. Žinoma, toks daiktas iš tikrųjų gali sužadinti jų ambicijas, o erchercogas jos trokšta turėdamas vienintelį tikslą – užtikrinti Lenkijos laimę, ir siūlo daugybę įvairiausių tiek finansinių, tiek kitokių lengvatų, kokių jai negali pasiūlyti jokia kita valstybė. Imperatorius ir jo sūnus, naujasis Vengrijos karalius, pasiruošę remti Lenkiją visuose karuose, į kuriuos ją gali įtraukti rusai, turkai, totoriai, valachai. Maksimilijonas turėtų atsisakyti pretenzijų į Lenkijos ginčijamas teises į Prūsiją ir Livoniją ir savo lėšomis pasiųstų šimtą jaunų lenkų studijuoti į jų pasirinktus universitetus Europoje.

– Pagaliau, – pakėlė balsą Rozembergasas, lyg būtų norėjęs iš anksto kalbos pabaigoje užsitikrinti neatremiamą kozirį, – pagaliau, Vengrijos karalius įsipareigoja, kol valdys jo brolis Ernestas, neuždėti jokių mokesčių tų valstybių vynui, gabenamam į Lenkiją.

Po tokios ypatingos pabaigos, pagyventos įvairiausiomis retorinėmis figūromis, susirinkime kilo juoko protrūkis. Kai kuriuos klausytojus šokiravo toks pasiūlymas ir jie tarpusavyje persimetė klausimu „Gal jis mano, kad kalba su girtuokliais?“

Tačiau Rozembergasas, apsidžiaugęs, kad pagaliau baigia savo kalbą, neatkreipė dėmesio į žiūrovų sujudimą arba pamanė, kad jam pavyko, o Dudicijus, turėjęs daug daugiau takto ir įžvalgesnis už pasiuntinį, graužė nagus iš apmaudo ir svaidė piktus žvilgsnius tai į susirinkimą, tai į Rozembergą.

Tada atsistojo kalbėti Monliukas. Jo išvaizda, figūra, judesiai, kostiumas – viskas atrodė kilniai bei įspūdingai ir kėlė pagarbą. Prieš pradėdamas kalbėti jis apsidairė aplink, lyg norėtų iširti, ką

reiškia tylios ir dėmesingos minios žvilgsniai. Patenkintas nutarė, kad visų veidai liudija sutelktą dėmesį, viena vertus, galbūt iš smalsumo, kita vertus, galbūt dėl dar neišblėsusio įspūdžio, kurį visiems sukėlė jo laiškas senatui. Viena aplinkybė gali pasirodyti lengvabūdiška, bet liudininkai manė, kad būtina ją užfiksuoti, t. y. tai, kad tą akimirką, kai Monliukas ketino prabilti ir kol kalbėjo, vieversėlis, Lenkijoje visuotinai vertinamas kaip namų laimės simbolis, atsitūpęs ant stulpo virš jo galvos, virpino orą švelniausiomis trelėmis ir visi dalyviai pamanė, kad tai pranašiškas ženklas Henriko Valua naudai. Beje, tas paukštis dažnas galų herbuose.

Valanso vyskupas iš anksto pasižymėjo tik svarbiausius savo kalbos punktus, o visa kita, manė, padiktuos akimirkos įkvėpimas ir jo natūralus oratoriaus talentas. Jis nė nebandė įveikti arba nuslėpti jį apėmusio jaudulio, priešingai, nutarė jį išnaudoti kaip kozirį prieš tokią įspūdingą publiką.

– Kas galėtų nesijaudinti, – sušuko jis lyg ir nepersistengdamas, bet vis dėlto įkvėpimo kupinu balsu, – kas galėtų nejausti pagarbos šiam karališkam susirinkimui! Kaip tas senovės veikėjas, kuris, atsidūręs romėnų senate, sušuko, kad išvydo karalių tautą, taip ir aš, kilnieji laisvos tautos atstovai, atsidūręs tarp jūsų, jaučiu tą patį, jaučiu tai, ką tikrai gali sužadinti nustebimas, sumišęs su susižavėjimu. Atleiskite, jei kalbu atvirai kaip galas, nes tai sena mano tautos savybė. Tokia kalba, beje, negali nepatikti lenkams, laisvai ir išdidžiai tautai, nepratusiai slėpti savo minčių. Šiandien iškilminga diena, o Romos komedijos labai skiriasi nuo šio nepaperkamo susirinkimo, kurio neįmanoma nei sugundyti, nei apgauti! Matau čia tautos elitą, senus veteranus, kurie dėl savo padėties, turtų ir nuopelnų galėtų pretenduoti į garbę valdyti savo tėvynę, bet jie patys to neketina siekti, atsisako pagrįstų teisių ir tegalvoja, kaip suvienyti savo balsus ir atiduoti juos už labiausiai to vertą princą. Koks kilnus atsidavimas, koks didingas atsisakymas! Bet ko jums bijoti, jei ketinate susirasti šeiminingą? Išmintingai, kaip nė viena vadovybė iki šiol, numatėte, kaip išvengti despotizmo, be to, be sumaišties, be revoliucijos, nepralieję kraujo, jūs susitvarkėte taip, kad aukščiausias vadovas netaptų pavojingas ir neimtų piktnaudžiauti valdžia, ir suteikėte jam tokią privilegiją, kuria gali

(Nukelta į 40 p.)

pasigirti tik Dievas – tai galimybė daryti gera.

Po tokių pagiriamųjų žodžių tarp susirinkusiųjų nuvilnijo pasitenkinimo murmesys. Lenkai buvo patenkinti pirmą kartą išgirdę, kad žavimasi jų ydinga valdymo forma ir kad grynai monarchinės valstybės pasiuntinys išreiškė gilią pagarbą laisvės formai, kuria jie taip didžiavosi.

Sumanus Monliukas pirma išgyrė lenkus, tik pasikui savo siūlomą prinčą ir neprašovė. „Jei aš numesiu jiems kabliuką be jauko, – mąstė, – jie neužkibs.“

Pamatęs, kad visi nusiteikę palankiai, jis ėmė jiems pačiomis gražiausiomis spalvomis piešti Anžu kunigaikščio portretą, paaiškinęs, kad savo laiške, adresuotame konvokaciniam seimui, jis tik brūkštelėjo keletą štrichų.

– Jei ieškosime garsios kilmės, – aiškino jis, – Henrikas de Valua savo kilme garsiausias iš visų Europos prinčų, nes imperatorius Karolis V, norėdamas pabrėžti savo kilmę, gyrėsi kilęs iš Valua giminės. Bet negana vien tokio šalto išvardijimo, įsivaizduokite, kad jį išvydote. Pamatytumėte, koks jis be galo žavus, kiekvienas jo žodis prasmingas, koks jis dorybingas ir talentingas, nes dangus nepagailėjo jam malonių. Tada pasakytumėte kartu su manimi: „Ar galima jį išvydus jo nepamilti?“ Taip, toks įspūdis jį išvydus pirmą kartą, o laikui bėgant jis ne sumenksta, bet tampa gilesnis ir neblėsta. Koks dar poveikis malonesnis ir kartu galingesnis nei gerumo poveikis? Taip, Henrikas ketina valdyti jūsų širdis gerumu. Anžu kunigaikštis jaunas, bet jau spėjo pateisinti visas su jaunyste siejamas viltis. Toks karalius jums tinka, o ne princas, vos tik perkopęs paauglystės slenkstį, kuris be pagalbos nesugebės susitvarkyti pats su savimi. Henrikas susiformavo kaip politikas, vadovaujamas patyrusios motinos Kotrynos de Mediči, jūs jau girdėjote apie jo žygdarbius ir žinote, ko jis vertas. Jis pasižymėjo skindamas pergales kovų laukuose. Politikas ir karys, geradaris, teisingas ir dosnus, ko jam trūksta, kad susitvarkytų su sunkesnėmis galingo karaliaus pareigomis ir kartu su jumis, kilmingieji ponai, dirbtų jūsų tėvynės labui? Jums gal ir bus priminta, kad jis svetimšalis, bet argi jis didesnis svetimšalis nei erchercogas, Švedijos karalius, Rusijos caras? Priešingai, manau ir tvirtinu, kad prancūzas jūsų negali būti vertinamas kaip svetimšalis, kad jį teisinga būtų vadinti Šiaurės prancūzu. Tiesa, jis nemoka jūsų kalbos, bet jūs gerai kalbate jo kalba. Nėra ko abejoti, šiame kilniame purpuru pasidabinusių žmonių būry-

je, šioje išmintingoje karalių taryboje kiekvienas prireikus gali pabūti vertėju ir perteikti karaliui, ko reikia valstybei, ir perteikti valdiniam švelnius valdovo žodžius. Pasodinę į savo sostą prinčą iš tolimos šalies jūs išvengsite begalės nesklandumų, kurių neišvengtumėte susisiję glaudžiais saitais su kaimynine valstybe.

Tai, ką pasakiau, pasakiau. Įsivaizduokime akimirką, kad pasirinkote erchercogą. Tas princas neišvengimai turės dalyvauti visuose savo dvaro vaiduose, ir jūs neišvengsite karų. Austrijos priešai taps jūsų priešais, tad jus nuolat įtrauks į karo stovį. Kokios laimės galite tikėtis taip susiklosčius reikalams?

Kovokite už savo tėvynės šlovę, jos plėtrą, ginkite ją, kuo labiau saugokite tautinę vienybę, būkite tuo, kuo privalote būti, būkite lenkai, ir juo tebūnie arba juo tampa jūsų karalius, bet nesileiskite valdomi Austrijos dvaro princo. Jis tikrai nemanyt esąs jums skolingas už karūną, už jūsų meilę, ištikimybę. Erchercogas, patikėkite manimi, matys jumyse tik užkariautus valdinius. Kokia bus to kaina, nežinau, bet likęs ištikimas savo šaliai jis įtrauks jūsų šaunias savanoriškas pajėgas į savo kariuomenę ir teks kovoti Vokietijoje, lieti savo kraują ir rodyti drąsą tarnaujant Austrijai. Kas žino? Galbūt Viena ir bus jūsų išgelbėta, bet kaip ji atsidėkotų ir kokia būtų to kaina? Drebu sakydamas, kad tai būtų nedėkingumas ir užmarštis. Tai išgirdus kraujas užvirs jūsų gyslose. Dąsūs ir kilnūs lenkai, žinokite, kad išdidumas visada buvo dėkingumo priešas. Tai, ką pasakiau, pasakiau atvirai, paisydamas jūsų interesų, o ne klastingai ketindamas atkeršyti. Aš niekada nebandžiau atsimokėti tuo pačiu pinigų ir kovoti su įžeidžiančiais šmeižtais tais pačiais ginklais, – tęsė Monliukas, kilniai ir išraiškingai žvilgtelėjęs į austrų pasiuntinius, – elgtis kaip žudikas, slapta galandantis savo durklą. Bet žudikas jus nužudo atimdamas tik gyvybę. Kas kita kėsintis į garbę, nužudyti morališkai. Ne, aš tikrai neketinu tokiomis priemonėmis pasodinti Henriką Anžujietį į sostą, kurio jis vertas ne mažiau, nei lenkai verti šio princo.

Tapdamas Lenkijos karaliumi Henrikas taps lenku. Nutolus nuo gimtos šalies, kilus komunikacijų problemoms, po truputį ims eizėti buvę ryšiai. Gyvendamas tarp savo valdinių Henrikas vėl pasijus kaip šeimoje, o lenkų meilė kompensuos prancūzų prisirišimą. Jis niekada neskirs, kur jo, o kur lenkų interesai. Lenkijos šlovė bus jo šlovė ir jis džiaugsis savo valdinių laime. Niekada Lenkijos turtai nepagausins Prancūzijos turtų. Priešingai, Henrikas

Paskutinio Valua dinastijos Prancūzijos karaliaus (1574–1589 m.), Abiejų Tautų Respublikos valdovo (1573–1574 m.) Henriko Valua (lenk. Henryk III Walezy; pranc. Henri III Valois, gimė 1551 m. rugsėjo 19 d. Fontenblo (Prancūzija), mirė– 1589 m. rugpjūčio 2 d. Sen Klu) portretas. Dailininkas François Quesnel (1542–1619). Portretas saugomas Luvro muziejuje Paryžiuje

gauna solidžias pajams iš savo tėvonijos. Pridėjus puikius dvarus, kuriais jūs apdovanojate savo karalius, to labai dosnaus princo turtai bus panaudoti tik jo valdinių gerovei. Abi šalys skiria didelis atstumas, tad menkai tikėtina, jog Prancūzijai kada nors prireiks Lenkijos pagalbos ir ji bus įtraukta į jai visai nereikalingą karą. Tačiau galiu jums Henriko de Valua vardu pažadėti, kad vos tik bus pašaukti, prancūzai visada bus pasiruošę padėti savo broliams lenkams tiek žemėje, tiek jūroje. Tik taip Henrikas bus atsiskaitęs už dėkingumo skolą.

Lenkai, kiek leido man kuklus gebėjimas, supažindinau jus su Henriko de Valua dorybėmis ir paaiškinau, kokią laimę jums žada tos dorybės. Be abejo, talentingesnis žmogus, turintis oratoriaus talentą, kuo tikrai negaliu didžiuotis, gal net nelabai didelį, toks žmogus, sakau, būtų geriau išvystęs tokią dėkingą temą ir išreklamavęs savo sugebėjimus bei šeiminingo interesus. Bet aš neketinau suspindėti arba jus gundyti, aš seniai žinau, kad jūsų ta-

ryboje viešpatauja išmintis ir jūs priimate teisingus sprendimus, tad pasitenkinau tik pasakęs jums tiesą. Dėl tos šventos tiesos prašau jūsų, kilnūs tautos atstovai, teisingai įvertinti naudą, kurią Lenkija gaus iš sąjungos su Prancūzija išrinkus Henriką de Valua, ir tai, ką žada Austrija, siūlydama jums erchercogą Ernestą. Aš baigiau ir mano užduotis įvykdyta.

Tą pačią akimirką lyg paveikti elektros išlydžio visi žiūrovai vienu metu atsistojo ir salėje nuvilnijo karšti, triukšmingi plojimai.

Tai buvo aiškus įrodymas, kad nėra ko abejoti, kokia nuotaika vyrauja susirinkime ir kokios sėkmės sulaukė Valanso vyskupo kalba.

Nenorėdamas viešai rodyti savo triumfo, Monliukas išėjo iš Šopos ir patraukė į palapinę su Prancūzijos herbu, kur vyskupo ir jo palydos laukė gaivinamieji gėrimai ir vaisiai. Visi pasiuntiniai ir labiausiai nusipelnę asmenys turėjo palapines, kuriose galėjo pailsėti pertraukų tarp posėdžių metu.

Ten, lyg savojo dievo, kurio vardu pranašavo, išvarginta žynė, Monliukas, įsikarščiaęs, išvargintas energingos, tris valandas trukusios kalbos, nes tema buvo ypatingai svarbi, krito į krėslą, beveik nekreipdamas dėmesio į iš visų pusių sklindančius komplimentus ir sveikinimus. Jis atsakinėjo tik linkčiodamas galvą. Pasirodė ir nykštukas, vienas tų, kurie labai domėjosi tos dienos sėkme. Jis džiūgavo ir žavėjosi.

– Jei jūs būtumėte matęs, – aiškino jis pasiuntiniui, – suakmenėjusį Rozembergo veidą ir įniršio iškreiptą Dudicijaus, esu tikras, kad tikrai būtumėte nieko nepaisęs ir triumfavęs.

Monliukas nusišypsojo ir paklausė nykštuko, kas kalbės dabar.

– Švedijos pasiuntinys, bet tik veltui gaišamas laikas ir tuščiažodžiaujama, nes jo tikrai niekas nesiklausys, impulsas duotas. Ką bepasakysi po jūsų? Jis, aišku, bandys aiškinti, kokie Švedijos ir Lenkijos sąjungos privalumai siekiant suvaldyti nežabotas Rusijos tirono Ivano ambicijas. Mintis verta politikų dėmesio. Bet kuris mano tautietis norėtų išvysti tėvynės soste karalių Joną, kuris užėmė Švedijos sostą nusikaltimu, nuvertęs nuo sosto savo tikrą brolių ir laikydamas jį kalėjime? Jo gebėjimai ir kitos dorybės, jei jis jų turi, mūsų akyse neišpirks jo nusikaltimo, padaryto uzurpuojant valdžią.

– Iš tiesų, nėra ko bijoti to antagonisto. Taigi, galiu kuo saugiausiai grįžti į Varšuvą. Nesigirsiu,

(Nukelta į 42 p.)

bet tikiu savo sėkme, tad dar šį vakarą išsiųsiu Šuaneną pranešti Anžu kunigaikščiui linksmą žinią dėl būsimų rinkimų, – pasakė Monliukas.

Nykštukas pritarė šiam sumanymui ir palydėjo Valanso vyskupą iki jo karietos, prasiskynęs kelią per minią, kuri grumdėsi Monliuko kelyje ir karštai šūkavo Anžu kunigaikščio vardą, patį maloniausią jo pasiuntinio ausiai. Krokuviečiai ir mozūrai, susibūrę į atskiras grupes ir susitelkę aplink Šopą, smaginosi šokdami, susikabinę už rankų ir mušdami kaustytų batų kulnais. Jie dainavo gerai žinomą dainelę, išlikusią iš seną tradiciją menančių Lenkijos pagonybės laikų. Tai pasakojimas apie karalienę Vandą. Ji, kaip pasakojama, bevelijo pasirinkti mirtį, o ne tekėti už princo vokiečio dėl to, kad šis netaptų jos šalies karaliumi. Pasiuntiniai, stengdamiesi paslėpti savo gėdą dėl pralaimėjimo, skubėjo į savo ekipažus, o negailestingi dainininkai jiems pavymui piktdžiugiškai garsiai traukė: „Vanda, kuri čia ilsisi, tikrai nenorėjo vokiečio sau už vyrą.“

Nykštukas, susižavėjęs tokiu liaudies džiūgavimu, stabtelėjo užmesti akį į rūškanus austrų pasiuntinių veidus ir nustebo neišvydęs jų įkvėpėjo Dudicijaus. Grįžo į Šopą ir, atidžiai apsidairęs, pastebėjo jį sėdintį netoliese – paprastų žiūrovų suole, arti didžiojo maršalkos Firlėjus. Ta aplinkybė ir tai, kad jie sėdėjo netoli vienas kito, galėjo būti tik paprasčiausias sutapimas, tačiau vis dėlto nykštukas sunerimo ir nutarė neišleisti Dudicijaus iš akių. Nykštukui svarbūs atrodė ir patys menkiausi įvykiai.

Ižengęs į Šopą nykštukas rado susirinkimą, teisėtai besipiktinantį caro Ivano atstovo pasakyta kalba. Caras nutarė, kad jo orumui nedera siųsti į respubliką pasiuntinius, todėl, būdamas absurdiškai išdidus, per savo žemesnio luomo atstovą pareiškė, kad seimas negali atidėlioti ir privalo siųsti pas jį delegaciją, kuri įteiktų jam arba jo sūnui karūną. Užuo, kaip tai padarė kiti princai, pasiūlęs ką nors tautai, pavyzdžiui, grąžinti iš Lenkijos pagrobtas provincijas, jis pasielgė priešingai – pareikalavo perleisti jam Kijevo vaivadiją ir iškilmingai įsipareigoti nuo šiol rinkti karalius tik iš jo šeimos atstovų.

Tokie keisti pasiūlymai buvo sutikti murmėjimu ir kojų trypimu, o nelaimingojo oratoriaus balsą užgožė rėksniai. Beveik milžino ūgio vyras baisiai sunerimo ir puolė rautis ilgas, ant plačių pečių krentančius plaukus bei pusiau apnuogintą Heraklio krūtinę siekiančią barzdą. Jo įraudęs veidas raudo dar labiau,

o mažos akutės, atrodo, sulindo į akiduobes.

Primas pakvietė susirinkimą laikytis tvarkos ir paragino senatorius paskirti atstovus, kurie pateiktų jam ataskaitą apie rimčiausius motyvus, paskatinsiančius Seimą rinktis iš dviejų kandidatų, dėl kurių tauta dar neapsisprendė.

Tada senatoriai pakilo iš savo vietų ir susispietė į būrelį. Kiek pasitarę jie vienbalsiai nutarė, kad Anžu kunigaikščiui atstovaus Kujavijos vyskupas, o austrų frakcijai – Plocko vyskupas.

Kai sprendimas buvo paskelbtas ir senatoriai vėl susėdo į savo vietas, pasirodė didysis maršalka Firlėjus. Jis sustojo susirinkimo viduryje, rankose jis laikydamas storą pergamento ritinį su konfederacijos aktu. Jis paprašė žodžio ir jį gavo. Atrodė niūrokas ir neryžtingas. Matėsi, kad jis atlieka jam pačiam nemalonią ir rizikingą užduotį, bet mano, kad privalo ją atlikti dėl savo reikalo.

– Štai, – prabilo jis, rodydamas pergamento ritinį, – štai svarbus aktas, surašytas taikingumo dvasia su pagirtina intencija palaikyti vienybę ir ramybę tarp respublikos vaikų. Jam jau pritarė daug mūsų išmintingų kolegų, kurie, kaip ir aš, moka vertinti viską, kas gali užtikrinti mūsų šalies laimę ir ramybę. Pernelyg ilgai ją purtė religiniai vaidai, kildavę dėl nederamo kai kurių tariamų tikėjimo draugų uolumo. Tad tegul šiandien viršų paima išmintis, tegul ji įsitvirtina mūsų taryboje ir nutildo partines rietenas. Jos vardu lemiamu, tėvynės likimą nulemsiančiu momentu prašau visuotinę susirinkimą pritari konfederacijai.

Iš visų pusių pasigirdo vienintelis garsus šūkis: „Tikėjimas, tikėjimas!“ Tai buvo atsakymas Firlėjui.

Padrąsinti to, kad su jais kardinolas ir primas, labiau palaikomi jų žvilgsnių o ne žodžių, katalikai, nusitvėrę kardų rankenų, kartojo: „Tikėjimas, tikėjimas!“

Firlėjus stovėjo salės viduryje lyg trenktas žaibo, išbalęs, bet kilnus ir išdidus. Jis veltui stengėsi nuraminti audrą. Tuo metu lauke netikėtai pasigirdo garsūs riksmi.

Mozūrai, išvarginti užsitęsusio posėdžio, susispietė aplink Šopą ir garsiai šūkaudami reikalavo balsuoti ir grasino įsikišti, jei senatas bandys delsti ar vilkinti laiką kalbomis.

Kardinolas pasilenkė prie primo ausies ir pašnibždėjo:

– Palankus metas veikti, neprasnauskite.

Primas tuoj pat pakilo iš vietos ir rankos mostu nutildė triukšmą.

– Kilmingieji ponai ir kolegos, – pradėjo jis, – jūs girdite, ko vieningai reikalauja tauta. Rinkimai rytoj. Tegul visi atstovai susirenka savo kvartaluose ir, vadovaujami vyskupų bei vaivadų, tegul prašo šventosios dvasios pagalbos ir raštu pareiškia, už ką atiduoda balsus. Saulei dar nenusileidus Lenkijos karalius bus išrinktas ir mūsų likimas nulemtas.

Tai pasakęs jis užbaigė posėdį ir visi patraukė išėjimo link. Firlėjus nepajudėjo iš vietos. Minia kaip avelių banda, paleista iš avidės ir raginama piemens, būtų jį parvertusi, nes nesulaikomai veržėsi iš Šopos išėjimų link, bet Dudicijus pašoko nuo suolo, ant kurio sėdėjo sustingęs, ir lyg pantera, nuo medžio šokanti ant savo nutykoto grobio, puolė prie Firlėjaus. Sugriebęs jį už rankos nutempė tolyn nuo Šopos. Tai pastebėjo akylas nykštuko akys. „Ką jis darys? – susimąstė Krasovskis. – Gal ketina dar pakurstyti ugnį?“ Nusprendęs neišleisti iš akių Firlėjaus ir Dudicijaus, patraukė jiems iš paskos.

Vakarėjo, dangus vis tamsėjo, pavieniai debesy greitai skriejo dangumi, lyg būtų nesprenkę atkartoti tai, kas dabar dėjos ant žemės toje visomis kryptimis besiskirstančioje minioje.

Sąmyšyje nykštukas ne kartą pametė iš akių abu veikėjus, kuriuos užsispyrė sekti, bet vėl atpažindavo juos iš drabužių – didįjį maršalką iš jo purpurinio apsiausto, kurio spindesį kiek prigesino vakaro sutemos, o austrų pasiuntinį – iš juodos aksominės kepuraitės, panašios į gabalėliais supjaustytą melioną, per siūles apvedžiotą pilku avikailiu, tokios pat medžiagos švarku, puoštu tokiu pat kailiu. Jie ėjo pėsti ir labai skubėjo. Nykštukas, nors ir labai stengėsi, nepajėgė sekti jų iš arti. Jis juos pasivijo tik tada, kai jie prisėdo pievelėje po didžiule sidabrialape tuopa; tokių tuopų apstu Vyslos pakrantėse. Pasislėpęs už gruoblėto medžio kamieno nykštukas galėjo paslapčia klausytis, ką kalba Firlėjus ir Dudicijus. Iš už debesų išlindęs mėnulis apšvietė griežtų bruožų didžiojo maršalkos, susisupusio į apsiaustą, išryškinantį jo atletišką sudėjimą, veidą ir išblyškusi, pasalūnišką Dudicijų, šnairuojantį į Firlėjų apvaliomis blizgančiomis, slepiančiomis klastingą žiaurumą, akimis.

Tolumoje girdėjosi nenutylantis į Varšuvą grįžtančių karietų dardėjimas. Neaiškus daugybės kinkinių keliamas garsas iš lėto geso vakaro sutemose ir

prasidedančios nakties tyloje. Pragos priemiestis ir miestas kitoje upės pusėje, nors buvo toli, švietė lyg iliuminacija. Ir tas triukšmas, ir stovyklos vaizdas, ir pati vieta, kur buvo užgautas jo išdidumas, dar labiau aitrino šviežias Firlėjaus žaizdas.

– Kaip man jūsų gaila, – prašneko Dudicijus neįmanomu nusakyti tonu. – Kaip man jūsų gaila!

Tai išgirdęs Firlėjus pakėlė ranka prilaikomą galvą ir išdidžiai pažvelgė į Dudicijų.

– Mes įkritome į duobę, iš kurios neišsiropšime, – tokiu pat tonu tęsė Dudicijus.

– Mes? – pakartojo paniekinamai Firlėjus. – Sakykite – jūs ir jūsų partija. Nemanau, kad aš pralaimėjau.

– Ak, mielas Firlėjau, įvertinkime tai, kas nutiko, argi jums neaišku, kad popiežiaus frakcija laimi. Man nereikėjo būti liudininku liūdno Rozembergo sėkmės šiandienos posėdyje, kad prarasčiau tą trupinėlį man likusios vilties. Aš to ir tikėjaisi. Bet dar labiau mane sukrėtė tai, kad Seimas nederamai sutiko jūsų išmintingą pasiūlymą. Iš pradžių tyli panieka, paskui įžūlūs riksmi! Jei jūs būtumėte galėjęs taip, kaip aš, išvysti, koks pasitenkinimas švietė dviejų išdidžių prelatų veiduose! Atrodė, kad jie ploja patys sau!

Kol klastingasis Dudicijus sukiojo durklą žaizdoje, giliai susimąstęs Firlėjus tyliai ir liūdnai lingavo galva.

– Jūs žinote, kad Komandonis po to, kai mes atvykome į Lenkiją, vaizdavo mus globojantis ir atrodė visiškai atsidavęs erchercogui Ernestui, bet, supratęs, kad austrų pasiuntiniai, veikiantys savo valdovo vardu, yra gana tolerantiški, nes išmintingasis Maksimilijonas globoja savo valdinius, nepaisydamas jų religinių įsitikinimų, jis nutarė, kad mes netinkami atstovauti ambicingosios Romos norui dominuoti. Šventas Baltramiejus atvėrė jam akis dėl Anžu kuniškaiščio nuopelnų ir jis Viešpaties pateptuoju ir Lenkijos karaliumi panoro matyti prancūzų žudiką.

– Aš nebūsiu jam Kolinji, – pro sukąstus dantis iškošė Firlėjus, – brangiai sumokės tas, kuris užsimanys mano galvos.

– Mano drauge, kilnūsiai Firlėjau, – karštai šuktelėjo Dudicijus, – pagaliau jus atpažįstu. Nedrįstu sakyti, kaip liūdėjau regėdamas jus panyrantį į depresiją. Prisiminkite, kas jūs toks, prisiminkite, kad vadovaujate partijai, kuri gali remtis tik ju-

(Nukelta į 44 p.)

mis. Parodykite katalikams, kad jų visai nebijote. Į įžeidimą atsakykite įžeidimu, į panieką – panieka. Tegul jie pagaliau išmoksta gerbti protestantus. Jei prireiks ginti savo teises, nedvejodamas traukite kalaviją iš makščių (Viešpats to nedraudžia) ir įkiškite atgal tik po pergalės.

Firlėjus buvo toks ambicingas, koks tik gali būti partijos vadas. Jis didžiavosi užimantis vieną svarbiausių postų valstybėje ir atliekantis joje svarbų vaidmenį vadovaudamas tikėjimo srovei. Ji, nelaimėi, gana gausi ir gali kelti baimę, bet jis pernelyg mylėjo savo tėvynę, kad pritarėtų Dudicijaus pasiūlymui.

– Aš lenkas, – atsakė jis, – argi galiu griebtis ginklo prieš savo tėvynę?

– Jūs, be abejo, lenkas, – sutiko apsimestinai pasipiktinęs Dudicijus, – tad nebijokite ginti savo ir partijos teisių. Kodėl katalikams jūs svetimas? Kodėl jie nenori pasirašyti akto, užtikrinsiančio jums tikėjimo ir sąžinės laisvę bei turto ir asmens neliečiamumą? Kodėl? Nes norima jus visiškai sunaikinti, atimti jūsų turtus, tarnybas, šiandien jus supančią pagarbą ir šlovę, nes visa tai žeidžia jų pavydžius žvilgsnius. Karaliaus, kurį jie ketina išsirinkti, pasirinkimas yra perspėjimas jums. Argi jūs tikite, kad Henrikas de Valua bus žmogiškesnis, tolerantiškesnis lenkų protestantams, nei buvo tolerantiškas prancūzų protestantams? Gal tėvynėje jo širdyje ir atsirastų kažkiek užtarimo nelaimingiems tėvynainiams, bet ar jis gins jus?

Firlėjus atrodė labai susijaudinęs, stvarstėsi už galvos, vyniojo aplink save apsiausto skvernus, pasikui juos staiga vėl atmesdavo, lyg jį slėgtų jų svoris.

– Taip, – neatlyžo Dudicijus, – po jūsų kojomis veriasi bedugnė.

– Ak, mielai šokčiau į ją, – karščiovosi Firlėjus, – jei tik ji užsivertų virš manęs vieno!

„Lenko siela!“ – tyliai sušnibždėjo nykštukas.

Vieną akimirką jis jau ketino pasirodyti Firlėjui ir padėti jam atsispirti klastingam Dudicijaus kursymui, bet susivokė, kad didysis maršalka menkai jį pažįsta ir nepadėkos jam už jo paslapčių šnipinėjimą.

– Toks kilnus atsidavimas būtų vertas kilnios sielos, – tęsė Dudicijus, – bet vien dėl to negalite išduoti partijos pasitikėjimo, nes ji jus išsirinko savo tarpininku, ir jos likimas, be abejo, priklauso nuo to, kaip pasielsite jūs.

– Taip, jūs teisus, – atsiliepė Firlėjus, – protestantai mato manyje savo vadą, jų gyvybės mano

rankose, o mano garbė reikalauja juos ginti. Ginsiu mūsų interesus net jei prireikus tektų žūti pačiam, skirsiu visą energiją kovai su katalikų užsispyrimu. Tegul jie sutinka su federacija arba rinkimų nebus.

Nykštukas nevalingai šūktelėjo. Dudicijus kažką nugirdo ir sunerimęs apsižvalgė, bet nieko nepastebėjo.

– Man pasirodė, kad nugirdau kažkokį triukšmą, – tarė jis, – būtų išmintinga jums sugrįžti į savo palapinę. Bijau, kad mūsų neužpultų tie niekšai, kuriems didysis girių laukinis, jodinėjantis ant to baisaus lokio ir šį rytą išgąsdinęs jo ekscelencijos žirgus, keistai pamokslavo, kitaip sakant – juos girdė. Tai jis to dvigubo veidmainio Valanso vyskupo pistolių dėka privertė juos bliauti baigiantis posėdžiui. Ir žinau, kas pakišo tokią mintį. Tai mažasis Monliuko naminis demonas, nykštukas, kurį vadina, jei neklystu, Krasovskiu.

Nekreipdamas dėmesio į austro kalbas, Firlėjus paėmė jį už rankos.

– Eime, – tarė jam, – prieš akis dar visa naktis, galėsime sutarti, kaip rytoj turiu elgtis.

Krasovskis ilgai sekė juos akimis, kol jie dingto toje stovyklos vietoje, kur stovėjo Firlėjaus palapinė. Ją mėnulio šviesoje buvo galima atpažinti iš plevėsuojančios vėliavos, judinamos švelnaus gaivaus vakaro vėjo.

„Naminis demonas, – pakartojo nykštukas jiems nueinant, – o tu – nuodinga gyvatė. Norėčiau uždusinti tave savo silpnomis rankomis! Naminis demonas! Taip, norėčiau pabūti juo tik akimirką, kad galėčiau tave sekti ir sužlugdyti tavo kėslus. Bet neskubėkime, jau pakankamai išmokau, kad sukliudyčiau tau kenkti tiek, kiek tu pageidautum.“

TREČIO TOMO PABAIGA

(Tęsinys kitame numeryje)

*Iš prancūzų į lietuvių kalbą vertė
Virginijus Baranauskas.*

Knygos originalas prancūzų kalba – „Le Nain Politique: Roman historique, par Mme la Ctesse de Choiseul-Gouffier, nee Ctesse de Tisenhaus“. Jis išleistas 1826 m. Paryžiuje. Lietuvių kalba skelbiamas pirmą kartą.